

EN PROFESSOR UPPLEVER SIN SAMTID

Av direktören jur. kand. KARL WISTRAND, Stockholm

FÖR många människor anses den mognare åldern medföra en dragning mot det förflutna. Man söker sig tillbaka till barndomens minnen, men ofta väckes även ett förut slumrande intresse för fädernas gärning, för familjeminnen, ibland även för bygdens och landets historia.

Otvivelaktigt ligger häri en stark psykologisk drift, sprungen ur ett omedvetet begär att fördjupa och berika personligheten, en det mänskliga livets egen hemlighetsfulla och gåtfulla reningsprocess.

För andra naturer, utrustade med ett mera livligt psyke, kan en liknande dragning mot inre jämvikt föra till en motsatt ståndpunkt. De, vilka i ungdomsåren gripits av det förgångnas förtrollning, vilkas idévärld behärskats av konservativ romantik, möta ofta vid mognare år behovet att vinna en levande uppfattning även om samtiden, att nå ett perspektiv på den, och de finna till sin förundran, att mycket av den bild de skapat sig över omgivningen, i verkligheten icke täcker de förhandenvarande förhållandena.

Processen har ett djupt psykologiskt intresse; det vore förmätet att å någondera av typerna lägga mästrande synpunkter; det är lika naturligt att Tegnér skulle utvecklas från liberal till konservativ som att Geijers uppfattning skulle gå från konservatism till liberalism; för båda var utvecklingen utflödet för rika personligheters otillfredsställelse med en gång för alltid givna åskådningar. Båda voro föremål för en kanske icke alltid klart förnummen men förvisso så mycket intensivare känd dragning mot den inre jämvikt, som den för livsintyck öppna människan endast med svårighet når. I varje fall sker det icke utan de pendelsvängningar, som såväl efter det andliga livets som fysikens lagar äro förutsättningar för övergång från rörelse till jämviktsläge.

Den ena utvecklingsgången är icke objektivt riktigare eller värdefullare än den andra; intresset knyter sig i första hand till personlighetens utveckling; det är fruktlös möda att söka opartiskt bedöma vilkens utvecklingsgång, som gick mot större klarhet; så länge motsatserna kvarstå, finnes den personliga klarheten icke; den ståndpunkt, som innebär förnekande av sitt föregående, får aldrig en utåt övertygande prägel. Den kan däremot tjäna som ett lönande inlägg i en dagsaktuell debatt, men bleknar med aktualiteten.

När man genomläser *Fredrik Bööks* »Det rika och fattiga Sverige» (Bonniers förlag) undgår man icke intrycket av, att den har sin största betydelse som ett studium i författarens egen själshistoria. Som sådan torde den komma att uppskattas av efterkommande läsare. Intet ont häri; han delar detta öde med alla dem, som göra upptäcktsfärder i samtiden; deras häpnad över de tekniska under, de fått skåda, ter sig vanligen i historiskt perspektiv bortkommen, och glädjen över wie herrlich weit es ist gebracht kan för en eftervärld, som med ledning av ett senare utvecklingsförlopp har förutsättningar att på ett mera slutgiltigt sätt bedöma de forna dagsresultaten, få stänk av lätt komik. Bilden av författarens egen intellektuella personlighet förblir det bestående i skådespelet. Linnés resor leva i litteraturen icke på grund av beskrivningarna över de nyttiga uppfinningar och rön, som hans samtid vetgirigt i dem sökte, utan i hans oefftärmliga formgivning och den bild, som de lämna av honom själv och hans omedvetna och naivt älskliga storhet.

För upptäcktsfärder i samtiden måste alltid saknas det rätta perspektivet och alldeles särskilt gäller detta, när upptäckaren är en person, som förut haft föga tillfälle till personlig självsyn från de områden, han vill kartlägga. Perspektiv är ju en produkt av erfarenheten; blinda, som genom en operation vunnit synförmåga, uppfatta endast långsamt dess lagar och lära först småningom att riktigt bedöma de bilder, som avspeglas på näthinnan. En litteraturhistoriker, som omformar sin livsåskådning efter en kort och övergående bekantskap med näringslivet, står inför samma fenomen. Domslutet kommer alltid att innehålla något av det primitiva, som vidlåder sådan skön konst, som icke känner perspektivlärans lagar. Den behöver därför ingalunda sakna en säregen tjusning, nota bene när det gäller konstverkets bedömande som konstverk.

Fredrik Bök har på sin nya svenska resa gjort upptäckter, vilka för den del av svenska folket, som i likhet med honom i dem se nyheter, äro både nyttiga och nödvändiga att göra. Han har förnummit, att något hat mellan arbetsgivare och arbetare knappast existerar på våra arbetsplatser, att social omvårdnad och social förståelse hos näringslivets ledare växt i jämbredd med den ekonomiska utvecklingen och att uppskattningen av industriledarnas insatser är oväntat stor hos arbetarskarorna. För dem, som haft någon kontakt med industriella frågor, innehåller detta ingen nyhet; man kan i själva verket icke upphöra att förvånas över att kunskapen härom icke långt före detta blivit allmän egendom. Gamla åskådningars förmåga att hålla sig kvar är avsevärd, och mången i vårt land, som håller sig för god borgare, ser på den s. k. storfinansens och storindustriens män på ett sätt, som är långt fördomsfullare än deras, vilka i förhållande till industriledarna stå som företrädare för en traditionell politisk motsatsställning. I sådana fördomar har mången planta i den politiska vildfloran trots sig finna god jordmån. Det finnes mera än en professor, läroverksadjunkt eller tjänsteman — för att taga exempel ur högen — för vilka begreppet industriledare innehåller mera beröringspunkter med begreppet industririddare än blotta ordlikheten. Att denna misskända klass, till vilken vårt samhällsliv i denna stund står i större tacksamhetsskuld än till någon befolkningsgrupp i vårt land, numera skall i så hög grad inom samhället dela det öde, som en gång var arbetarklassens, att i största utsträckning uteslutas från varje väsentligt inflytande på landets politiska utveckling, utgör en misshushållning med andliga tillgångar, som måste komma att olyckligt påverka vår och vår efterkommande generations öden.

Det är i detta sammanhang, som man kommer till reservationer vid läsningen av Bööks arbete. Han stannar mången gång — och med rätta — i beundran över vad som uträttats av personer, vilkas livsverk helt betingats utav tillvaron av hittillsvarande ekonomiska system, men de slutsatser han drager av vad han iakttagit, gå mot accepterandet av en ny och kollektivistisk samhällstyp. Här felar det riktiga perspektivet. Det fordras ej mycket eftertanke för att konstatera, huru hela denna väldiga utveckling ej är en produkt av ett kollektiviserat samhälle, som nästan på varje punkt trampar ekonomiska lagar under fötterna — tvärtom, det är en fråga, som är långt mera än enbart retorisk,

huruvida den någonsin skulle kunnat hava kommit till stånd i ett kollektiviserat samhälle. All vår samtids erfarenhet betygar motsatsen. Planhushållningsländerna äro ej välståndsländer. Det är ett utslag av historiens tragiska ironi, att fåvitska händer stå redo att dräpa den ekonomiska friheten just vid en tidpunkt, där den i handling visat sin oförlikneliga överlägsenhet över andra system, som leva högt på den dunkla mytens långvariga övertag över verkligheten.

När man i Bööks bok ser en uppgörelse med konservatismen är det med hans egen konservatism. Den har vuxit fram ur romantiskt-elegiska stämningar, av vilka de fångas, som ännu icke levat livet eller som fått leva ett lugnt liv. Sådana hava aldrig hållit i mötet med verkligheten. Hade konservatismen icke andra ideologiska rötter än stämningar av detta slag, då vore ingen uppgörelse nödvändig, att storma emot dem vore att slå in öppna dörrar. Med det slaget av konservatism har den verksamma högeruppfattningen i svensk politik och samhällsliv föga gemensamt. Kanske är det till slut en av orsakerna till den svenska högerens för tillfället trängda ställning, att den så litet hemfallit åt myt och romantik, att den söker dem varken i det förflutna eller det tillkommande. Den lovar varken att föra tillbaka till lyckoriken, som aldrig existerat, eller framåt till sådana, som aldrig komma att existera. Det är konservatismens både styrka och svaghet, att den står på verklighetens fasta, ibland obehagligt kalla och hårda mark. Det är en svaghet för ögonblicket, ty konservatismen kan aldrig förfalla till den illusionskonst, vars skådespel skarorna på marknadstorget gärna önska se. Dess styrka åter ligger i den kyliga illusionslöshet, som ser till tingens rätta väsen och sammanhang och därför förstår att ingen vare sig materiell eller andlig kraftutveckling kan byggas på annat än den enskildes plikt-känsla och ansvar. Att alltid, även i motvind, hävda denna essentiella uppfattning, är levande konservatism, som måste segra i det långa loppet. En sådan konservatism är just, andligen talat, det fjäderstål, som Böök själv efter sitt Sandviksbesök önskar i sin närhet som en symbolisk varning emot den slappa leken.

Män som Fredrik Böök skulle hava en stor uppgift i vår tid. Sverige har kanske aldrig ägt en mer bländande journalist än han. Han har under många år haft ett inflytande på svensk bildad opinion som endast få. Man frågar sig med undran vart hans väg nu bär. Han synes icke själv kunna giva svar på frågan.

Hans åsiktsförändringar giva icke intryck av att vara frukten av en inre kris och en allvarlig, hårt tillkämpad övertygelse. Ibland får man känslan av, att hans livliga och impressionabla intellekt snarare blivit offer för en mängd av nya intryck, vilka det på ett beundransvärt sätt förmått att reproducera men vilkas systematiserande överstigit krafterna. Sina sympatier har han på senaste år ömsevis skänkt åt nationalsocialistiska åskådningar och åt marxistisk historieuppfattning. Det är som om han tappat sin egen kungsväg — utan att finna någon annan.

Med vemod finner man en man med hans intellektuella utrustning summera dagsresultatet av sin utvecklingsbana i en förvirrad och tvivelsjuk resignation, där registret över nuets provisoriska resultat utgör det enda svaret. »En förbindande norm, en förpliktande tradition äga vi trots allt icke.» Detta kan icke vara en slutjusterad livserfarenhet hos den, som för svensk opinion länge framstått som en av de främsta att föra oersättliga traditionsvärden bevarade genom en orolig och jäsande tid, där det, för att tillämpa ett uttryck ur den svenska litteraturens ståtligaste tal, främst gäller att som Eneas ur det brinnande Ilion rädda mänsklighetens husgudar. Vore hans utvecklingsgång slutgiltig, innebure det ingenting annat än en intellektuell eller kanske snarare en moralisk bankruttförklaring, komprometterande för cessionanten men icke för hans andliga fordringsägare.

En beundrare av Fredrik Böök vägrar därför att i hans senaste utveckling se annat än antitesen till en esteticerande och artificiell konservatism, som byggts på de romantiska stämningarnas lösa sand, en antites, som med hela sin inre styrka kräver att gå upp i en högre och livskraftigare syntes.